

Gwałt – tło psychospołeczne zjawiska oraz ujęcie prawne przestępstwa

Rape – a psychosocial background and the legal definition of the offence

© GinPolMedProject 1 (31) 2014

Artykuł poglądowy/Review article

ROBERT KOWALCZYK¹, VIOLETTA SKRZYPULEC-PLINTA², AGNIESZKA DROSDZOL-COP², KATARZYNA WASZYŃSKA³, KAMIL TOMASZEWSKI⁴, EWELINA BAZYLUK⁵, KRYSZYNA MARZEC-HOLKA⁶

¹ Zakład Seksuologii Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie

² Katedra Zdrowia Kobiety Wydział Opieki Zdrowotnej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

³ Zakład Promocji Zdrowia i Psychoterapii WSE Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

⁴ Zakład Psychopedagogiki Resocjalizacyjnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

⁵ Zakład Psychologii Medycznej Warszawski Uniwersytet Medyczny

⁶ Zakład Pedagogiki Społecznej Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Adres do korespondencji/Address for correspondence:

Robert Kowalczyk

Zakład Seksuologii Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie

ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, 30-705 Kraków

e-mail: kowalczyk.robert@wp.pl

Statystyka/Statistic

Liczba słów/Word count 2403/2969

Tabele/Tables 0

Ryciny/Figures 0

Piśmiennictwo/References 13

Received: 15.02.2013

Accepted: 30.07.2013

Published: 15.03.2014

Streszczenie

Gwałt jest jednym z najbardziej przykrych i traumatycznych doświadczeń, jakie jedna osoba może zadać drugiej. Występowanie tego zjawiska przekracza wszelkie granice: kulturowe, geograficzne i czasowe. Ponadto gwałty cechują się wyjątkowo dużą przewagą liczby nieujawnionych zdarzeń w stosunku do zgłoszonych. W pracy poruszono dwa aspekty gwałtów – psychologiczny i prawny. W ramach pierwszego z wymienionych omówiona została etiologia gwałtów. Przytoczone zostały poglądy na temat gwałtów prezentowane przez główne kierunki psychologii. Zaprezentowano uwarunkowania zjawiska w ujęciu psychodynamicznym, behawiorystycznym czy kognitywnym. W przypadku tego ostatniego kierunku psychologii wyodrębnione zostały najbardziej rozpowszechnione mity na temat roli mężczyzny i kobiety, które wzmacniają wypaczenia racjonalizujące ten czyn w umysłach sprawców. Przedstawiono także zagadnienie typologii gwałtów z wyróżnieniem motywów ich zaistnienia, najczęstsze cechy demograficzne sprawców i ofiar. Kontekst prawny uwzględnił specyfikę przestępstwa zgwałcenia w polskim prawie karnym. Jest to najczęstsza forma przestępczości seksualnej podlegająca karze. Omówiono główne znamiona tego przestępstwa pozwalające odróżnić je od innych przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, umieszczonych w tym samym rozdziale kodeksu karnego. Dokonano wyróżnienia przestępstwa zgwałcenia sensu stricto z przestępstwem doprowadzenia osoby do poddania się innej czynności seksualnej. Porównano także przestępstwo zgwałcenia z przestępstwem wykorzystania bezradności upośledzenia oraz nadużyciem zależności, które zostały umieszczone przez ustawodawcę w kolejnych ar-

tykułach kodeksu karnego. Ponadto uwzględniony został specyficzny charakter przestępstwa zgwałcenia. Polega on na jego wnioskowym charakterze. Jest to wprawdzie przestępstwo publicznie skargowe, ale jego wyjątkowa postać powoduje, że pokrzywdzony nie może wycofać raz złożonego wniosku. Dodatkowo jako przestępstwo o takim charakterze powoduje prawo pokrzywdzonego do żądania od sądu wyłączenia jawności rozprawy w całości lub w części.

Słowa kluczowe: gwałt, ofiara gwałtu, sprawca gwałtu, obcowanie płciowe, czynności seksualne

Summary

Rape is the experience of one of the most painful and traumatic acts that a person can do to another. This phenomenon crosses all boundaries: cultural, geographical and temporal. Furthermore, the rape shows exceptionally wide margin of undisclosed numbers of events in relation to those reported. This text addresses two aspects of the rape- psychological and legal. The first of aspect is discussed as the etiology of violence. Views on rape are presented here in the main paradigms of psychology. The reader will find the underlying conditions of the phenomenon viewed in psychodynamic, the behavioral and cognitive approach. In the latter mentioned approach of psychology the most common myths about the roles of men and women have been separated, which reinforces distortions that rationalizes this terrible deed in the minds of the perpetrators. The text also addresses the issue of rape typology and distinguishes motives of their existence. The most common demographic characteristics of perpetrators and victims can also be found in this article. The legal context includes specificity of the rape crime in the Polish criminal law. This is the most common form of sexual crime subject to be punished. The main features of this crime are discussed to distinguish them from other crimes against sexual freedom and morality, placed in the same section of the Criminal Code. Distinctions that were made differentiate rape as a crime in the strict sense from the crime of bringing a person to submit to another sexual act. The crime of rape was also compared with a crime using disability and abuse of helpless dependence that have been placed by the legislature in the following articles of the Criminal Code. In addition, the specific nature of the offense of rape was taken under account. It depends on the application to its nature. Although this is a public offense Complaint, its unique shape makes the victim not to be allowed to withdraw the case once submitted application. In addition, as a crime of this nature, it gives the victim the right to request court to exclude a public hearing in whole or in part.

Key words: rape, rape victim, perpetrator of rape, sexual intercourse, sexual activity

WPROWADZENIE

Ze zjawiskiem gwałtów spotykamy się w prawie wszystkich kulturach i okresach historycznych. Występowaniu tych zachowań sprzyjają takie czynniki jak: przemoc w stosunkach międzyludzkich, dominacja mężczyzn, niska pozycja społeczna kobiet, negatywne postawy wobec kobiet, mity na temat ról płciowych. Według Lew-Starowicza, proporcja ujawnionych do nieujawnionych czynów wynosi 1:100 [1]. Przyczynami ukrywania tych czynów przez ofiary są: lęk przed zemstą ze strony sprawcy, poczucie wstydu, lęk przed negatywnym odbiorem społecznym, niewiara w skuteczność działania organów ścigania, niechęć i obawy do uczestniczenia w procedurze sądowej [1-4]. By skutecznie pomagać osobom, które doznały gwałtu niezbędne jest poznanie różnych aspektów tego zjawiska. Warto zaznaczyć się z tym, jak prawo w Polsce penalizuje tego typu przestępstwa, jakie są przyczyny i rodzaje gwałtów, przeanalizować rys statystyczny. Ze względu na fakt, że kompleksowe ujęcie tematu wykracza poza ramy tego opracowania w kontynuacji tematyka dotycząca zagadnień: jak bezpośrednio udzielać pomocy medycznej osobie po gwałcie oraz jak wygląda psychologiczna sytuacja ofiary.

INTRODUCTION

The phenomenon of rape has been encountered in almost all cultures and historical periods. It is a behaviour encouraged by such factors as violence in human relationships, male domination, low social status of females, negative attitudes towards women, myths concerning gender roles. According to Zbigniew Lew-Starowicz, the proportion of disclosed to undisclosed instances of rape is 1:100 [1]. The reasons for concealing the offence by its victims include fear of retribution from the rapist, shame, fear of negative social perception, disbelief in the efficiency of law enforcement, reluctance and fear of participating in the legal procedure [1-4]. In order to offer effective help to rape victims it is necessary to study diverse aspects of the phenomenon. It is advisable to become acquainted with rape penalization under the Polish law, with the causes and types of rape and with its statistics. Since a complex approach to the subject exceeds the scope of the present study, its continuation will deal with such subjects as the immediate medical help to a rape victim and the psychological position of the victim.

PRZESTĘPSTWO ZGWAŁCENIA W PRAWIE POLSKIM

Zgwałcenia są najczęściej spotykaną formą przestępczości seksualnej podlegającej karze. W myśl art. 197 kodeksu karnego, który charakteryzuje to przestępstwo jako: doprowadzenie innej osoby przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego §1, a także doprowadzanie innej osoby do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności §2. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia wspólnie z inną osobą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 §3. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1-3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 §4.

Ustawodawca rozumie obcowanie płciowe, jako zachowania, w których narządy płciowe jednego z uczestników aktu są wprowadzane do ciała innego uczestnika (kontakt genitalno-genitalny, genitalno-oralny, genitalno-analny), a inne czynności seksualne, jako każdą formę kontaktu cielesnego uczestników mającą charakter seksualny (obmacywanie ofiary, zmuszanie do masturbacji); pojęcie to nie zawiera zachowań przebiegających bez kontaktu dotykowego. Stanowczo należy podkreślić, że każde umyślne działanie sprawcy, mające na celu zaspokojenie jego potrzeb seksualnych, podjęte wbrew woli ofiary, a polegające na jakichkolwiek czynnościach, począwszy od bezpośredniego dotykania intymnych części ciała ofiary (a więc nie tylko narządów płciowych, ale także np. piersi kobiety), a skończywszy na aktach penetracyjnych (stosunki seksualne z użyciem ust, odbytu), jest gwałtem w rozumieniu art. 197 kk. Tak zdefiniowane pojęcie zgwałcenia obejmuje więc, jako ofiary tego przestępstwa zarówno kobiety, jak i mężczyzn [5]. Jak pokazują statystyki policyjne liczba zgwałceń jest wysoka i w ostatnich trzech latach przedstawiała się następująco: 2011 – 1498, 2010 - 1567, 2009 – 1530. Wydaje się, że ma to związek z rosnącą świadomością społeczną, wiarą w schwytywanie przestępcy, poprawą wykrywalności czy nieco surowszymi karami orzeczonymi przez sądy.

Pojęcie gwałtu zbiorowego „wspólnie z inną osobą” należy rozumieć w ten sposób, że druga osoba niekoniecznie musi uczestniczyć w przestępstwie, bezpośrednio dokonując wyżej opisanych czynności. Wystarczy, że weźmie w nim udział w formie pomocnictwa: podstępem doprowadzając ofiarę na miejsce gwałtu, pilnując, czy nikt nie nadchodzi, czy też w czasie gwałtu przytrzymując ofiarę. Jak podaje Marek: „Według orzecznictwa nie wszyscy współsprawcy muszą dopuścić do obcowania płciowego, a wystarczy, że współdziałają w doprowadzeniu do takiego działania” [6]. Klasyczną postacią gwałtu zbiorowego jest jednak bezpośrednie dokonywanie czynności seksualnych przez więcej niż jedną osobę, przy czym osoby te działają wspólnie i w porozumieniu. Pod pojęciem

RAPE IN THE POLISH LAW

Rape is the most frequent of sexual offences subject to punishment. According to article 197 of the criminal code, rape is defined as bringing another person by force, illegal threat or deceit to a sexual intercourse (§1) and bringing another person to submitting to other sexual activities or to performing an activity of that kind (§2). If the perpetrator commits rape in cooperation with another person, he or she is punishable by imprisonment for not less than 3 years (§3). If the perpetrator of the deed specified in §1-3 acts with particular cruelty, he or she is punishable by imprisonment for not less than 5 years (§4).

The legislator understands sexual intercourse as behaviour during which the genitals of one of the participants of the intercourse are introduced into the body of the other participant (a genito-genital, genito-oral, genito-anal contact), and other sexual activities as any form of bodily contact between the participants that is sexual in character (groping or forcing the victim to masturbate); the term does not include behaviour without tactile contact. It must be strongly emphasized that any deliberate action of the perpetrator aimed at satisfying his or her sexual needs, undertaken against the victim's will and involving any activities ranging from direct touching of the victim's intimate body parts (and thus not only the genitals but also e.g. a woman's breasts) to acts of penetration (oral or anal sexual intercourse) is considered to be rape according to article 197 of the criminal code. This definition of rape includes, therefore, both women and men as victims of the crime [5]. Police statistics indicate that the rate of rapes is high and in the last three years was as follows: 2011 - 1498 cases, 2010 - 1567 cases, 2009 - 1530 cases. It appears to be associated with the growing social awareness, faith in the capture of the perpetrator, more efficient crime detection or slightly harsher sentences ruled by the courts.

The definition of group rape „in cooperation with another person” should be understood as not necessarily requiring the other person's participation in the crime in the form of direct perpetration of the activities described above. It is sufficient that the person participates as an aid, e.g. bringing the victim by deceit to the site of rape, keeping vigil whether nobody is coming, or holding the victim during the rape. As Marek states, „according to the jurisdiction, not all the co-perpetrators need to be engaged in sexual intercourse; it is sufficient that they cooperate in accomplishing the deed.” [6]. A classic form of group rape is, however, direct perpetrating of sexual activities by more than one person, acting in cooperation and accord. The term of „other sexual activities” includes, according to article 197 §2, actions to which the perpetrator forces the victim, e.g. touching his/her genitals. The victims of the crime often report rape in the situation of having been forced to a sexual intercourse (in the same meaning as

„inne czynności seksualne” art. 197 §2 zalicza się czynności, do których sprawca zmusza ofiarę, np. do dotykania swoich narządów płciowych. Często przez ofiary przestępstwa, jako gwałt jest określana sytuacja doprowadzenia do obcowania płciowego (w rozumieniu takim samym, jak w art. 197 §1 kk) lub innej czynności seksualnej (jak w rozumieniu art. 197 §2 kk) przez sprawcę, który działa poprzez wykorzystanie stosunku zależności (np. pracodawca wobec pracownika, nauczyciel wobec ucznia) lub wykorzystanie krytycznego położenia ofiary (wierzyciel – dłużnik). Zdarzenia takie są jednak odrębnym przestępstwem, przewidzianym w art. 199 kk, i nie mogą być nazwane gwałtem. Najbardziej nasuwającym się określeniem będzie w tym przypadku „molestowanie seksualne”. Jest to przestępstwo, co do skutku tożsame ze zgwałceniem, ale różniące się sposobem działania, mające inną kwalifikację prawną. Wynika to z porównania treści art. 197 i 199 kk. Taki pogląd wyraża także Gardocki. [7].

Obowiązujący Kodeks karny połączył wszystkie przestępstwa ze sfery stosunków seksualnych w jednym rozdziale zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” (rozdz. XXV). Ustawodawca dokonał jednak rozróżnienia zgwałcenia *sensu stricte*, czyli wymuszenia przemocą, groźbą lub podstępem obcowania płciowego (art. 197 §1 kk), od wymuszenia innej czynności seksualnej (art. 197 §2 kk). Takie ujęcie niniejszej kwestii ukazuje silny związek między tymi przestępstwami jednocześnie różnicując przedmiot ochrony [4]. Filar zwraca uwagę na większe podobieństwo między tymi przestępstwami nazywając pierwsze z nich jako „zgwałcenie pierwszego stopnia”, a drugie z wymienionych, jako „zgwałcenie drugiego stopnia” [8].

Znamionami przestępstwa zgwałcenia, jak i doprowadzenia do poddania się innej czynności seksualnej są: przemoc, groźba bezprawna oraz podstęp. „Przemoc to oddziaływanie środkami fizycznymi, które mają uniemożliwić (np. związanie ofiary, podanie jej środka powodującego zwiotczenie mięśni i utratę przytomności) lub przełamać opór ofiary” [6]. Może to być także działanie, w wyniku którego wywierany jest wpływ na podjęcie decyzji, czyli aktu woli [9]. Przemoc może być skierowana bezpośrednio na ofiarę, a także na osobę jej bliską. Z użycia ogólnego wyrażenia przemoc, można sądzić, iż prowadzić do zgwałcenia może także przemoc pośrednia, np. oddziałująca na rzecz, jak na przykład groźba zniszczenia cennego przedmiotu [6].

Kolejnym ze środków zgwałcenia lub wymuszenia innej czynności seksualnej jest groźba bezprawna. W literaturze nauce prawa i orzecznictwie uważa się ją, jako zapowiedź natychmiastowego naruszenia dobra cennego dla osoby zmuszanej. Jak podaje Marek orzecznictwo wskazuje, iż forma jej wyrażenia nie musi być zwerbalizowana, autor jako przykład podaje ostentacyjne demonstrowanie noża [6,7]. Według Warylewskiego „groźba może dotyczyć przyszłego zachowania osób trzecich, posłużenia się zwierzęciem, wirusem, zniszczenia rzeczy itp.” [9].

in article 197 §1 of the criminal code) or other sexual activities (as in article 197 §2 of the criminal code) by a perpetrator exploiting the relationship of dependence (e.g. an employer towards an employee, a teacher towards a pupil) or the victim’s critical position (creditor - debtor). The deed constitutes, however, a separate crime, defined in article 199 of the criminal code, which cannot be termed as rape. The most adequate term would be in that case „sexual harassment”. It is a criminal offence, tantamount to rape as to its effect, but differing in the manner of action and in its legal qualification, which is implied by a comparison of the articles 197 and 199 of the criminal code. This view is also supported by Gardocki [7].

The current criminal code has collected all the criminal offences in the sphere of sexual intercourse in one chapter entitled „Offences against sexual freedom and decency” (chapter XXV). The legislator differentiated, though, between rape *sensu stricto*, i.e. coercion to sexual intercourse by force, threat or deceit (article 197 §1 of the criminal code) and coercion to other sexual activities (article 197 §2 of the criminal code). This approach to the problem reveals a strong connection between the offences, at the same differentiating the object of protection [4]. Filar points to a closer resemblance between the offences, calling the first one „rape of the first degree”, and the second one - „rape of the second degree” [8].

The criminal features of rape and of coercion to other sexual activities include violence, unlawful threat and deceit. „Violence is acting with physical means to prevent (e.g. by tying the victim or giving her substances causing muscle relaxation and loss of consciousness) or overcome the victim’s resistance” [6]. It may also include actions influencing the victim’s decision-making or act of will [9]. Violence may be addressed directly at the victim or at a person close to the victim. The general application of the term „violence” may imply that also indirect violence may lead to rape, for example, when it is addressed at a valuable object with a threat of destroying it [6].

Another instrument of rape or coercion to other sexual activities is unlawful threat. In the literature of the legal science and jurisdiction it is considered to be a declaration of immediate violation of goods that the coerced person deems valuable. As Marek states, jurisdiction indicates that it does not necessarily have to be verbalised; the author cites an example of an ostentatious demonstration of a knife [6,7]. According to Warylewski, „a threat may refer to the future conduct of third persons, to the use of an animal, a virus, to destruction of objects etc.” [9].

Pewnych problemów interpretacyjnych może dostarczyć pojęcie „podstęp”. Jak stwierdza Warylewski: „sprawca zgwałcenia ma tylko jedną możliwość, by spowodować wystąpienie błędnej decyzji (zgody) nie naruszając sprawności motywacyjnej woli – musi użyć podstęp” [9]. Wspólnym elementem składowym podstępu wymienianym przez wielu autorów w literaturze prawa karnego jest wywołanie błędu u ofiary. W tym typie działań może się mieścić skryte podanie narkotyku i odbycie stosunku płciowego z odurzoną ofiarą, czy dokonanie czynności seksualnej pod pozorem badania lekarskiego. Jak wynika z orzecznictwa nie stanowi przestępstwa wyłudzenie zgody na kontakt seksualny obietnicą małżeństwa [9]. Nie jest nim także nakłanianie osoby pełnoletniej, znającej skutki działania alkoholu do picia z zamiarem podjęcia czynności seksualnych wobec tej osoby. Sytuacja ta może także dotyczyć innych środków niż alkohol [7]. Warylewski proponuje najszersze ujęcie podstępu, uznając za niego zachowania należące do dwóch poniższych grup:

- Zmierzenie do spowodowania wyrażenia zgody, która nie zostałaaby wyrażona, gdyby nie zastosowany postępek
- Zmierzenie do uniemożliwienia ofierze wyrażenia sprzeciwu [9]

Warylewski w związku z obecnymi w literaturze przedmiotu podziałami zgwałceń, zauważa, że można mówić także o pozakodeksowych rodzajach przestępstwa, o którym mowa. Chodzi o zdarzenia, które mogą być kwalifikowane, jako inne rodzaje naruszeń norm prawnych czy społecznych bądź które nie są traktowane, jako samodzielne przestępstwa albo w społecznym odbiorze nimi nie są. Autor do tej grupy zalicza: zgwałcenie, jako element molestowania seksualnego w miejscu pracy, zgwałcenie na randce oraz zgwałcenie w małżeństwie [10].

Należy także pamiętać, iż przestępstwa z art. 197 kk (gwałt i jego kwalifikowane formy), art. 198 (wykorzystywanie seksualne osoby pozbawionej zdolności rozpoznawania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem) oraz art. 199 §1 (nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia) są ścigane na wniosek pokrzywdzonego. „Przestępstw wnioskowych nie należy mylić z przestępstwami prywatnoskargowymi, ponieważ złożenie wniosku jest tylko warunkiem wszczęcia postępowania, które dalej toczy się, jak każde inne postępowanie w sprawie o przestępstwa z oskarżenia publicznego” [7]. Jest to więc pozostawienie prawa decyzji osobie pokrzywdzonej czy życzy sobie ona wdrożenia postępowania karnego. Art. 12 §1 Kodeksu postępowania karnego nakłada obowiązek na organy ścigania (policję lub prokuraturę) pouczenia osoby pokrzywdzonej o tym uprawnieniu. Ponadto trzeba mieć na uwadze także uprawnienie wynikające z art. 360 §2 kpk. Treść tego przepisu stanowi: Sąd wyłącza jawność rozprawy w całości lub w części na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie.

The term „deceit” may cause certain interpretation problems. As Warylewski states, „the perpetrator of rape has only one possibility of causing a wrong decision (approval) without violating the motivational capacity of the victim’s will - he/she has to use a deceit” [9]. The common component of deceit mentioned by numerous authors in the literature of criminal law is to cause the victim’s judgement error. This type of action may include secret administration of a drug and having sexual intercourse with an intoxicated victim or perpetrating a sexual activity under the guise of a medical examination. As legislature implies, it is not an offence to solicit a consent to a sexual contact with a promise of marriage [9] or to induce an adult person, aware of the effects of alcohol intake, to drink alcohol with an intention of initiating sexual activities in relation to that person. The situation may also refer to other substances than alcohol [7]. Warylewski proposes the widest definition of deceit, including the following two groups of behaviours:

- Intention of soliciting consent that would not have been given if not for the deceit used.
- Intention of preventing the victim from voicing her/his protest [9].

Referring to the division of rape in literature, Warylewski notes that non-codified types of rape may also be considered. These are acts which may be qualified as another type of infringement of legal or social norms or which are not treated as independent crimes or are not perceived as such by the public opinion. The author includes here rape as an element of sexual harassment at the place of work, date rape and marital rape [10].

It should also be remembered that the crimes defined in article 197 of the criminal code (rape and its qualified forms), article 198 (taking sexual advantage of a person incapable of recognizing the sense of the act or of guiding his/her conduct) and article 199 §1 (exploiting the relationship of dependence or taking advantage of the victim’s critical position) are prosecuted on the victim’s complaint. „The offences prosecuted on complaint should not be confused with the offences prosecuted on private accusation, since lodging a complaint is only a precondition of commencing prosecution which then continues in the same way as any other prosecution by the public prosecutor” [7]. The procedure, therefore, grants the victim the right to decide whether he/she wishes to commence criminal prosecution. Article 12 §1 of the code of criminal procedure imposes on the law enforcement authorities (police or prosecutors) the duty to instruct the victim of this right. Moreover, attention should be paid to the rights implied by article 360 §2 of the code of criminal procedure, stating as follows: the court may close the hearing to the public in whole or in part, at the request of the person who lodged the motion for prosecution.

ETIOLOGIA GWAŁTÓW

Uwarunkowania gwałtów można rozpatrywać z różnych perspektyw teoretycznych.

Teorie *psychodynamiczne* wiążą przyczyny gwałtów z aktem agresji. Twórca psychoanalizy, Zygmun Freud, zajmując się etiologią nerwic, dał również początek naukowym rozważaniom nad istotą przestępstw seksualnych. Wychodząc, z założenia, że nerwica jest negatywem perwersji, tłumaczył, że nerwica rodzi się ze stłumienia, natomiast w perwersjach infantylne zainteresowania seksualne są świadome i zaspakajane [11]. Agresja seksualna, zdaniem ojca psychoanalizy łączy się również z masochizmem i sadyzmem. „Kto doznaje rozkoszy w sytuacji, gdy w stosunku seksualnym przysparza bólu drugiej osobie, ten jest też zdolny samemu smakować ból jako rozkosz – ból zrodzony w relacjach seksualnych. Sadysta zawsze jest jednocześnie masochistą” [11].

Od czasów Freuda wielu różnych badaczy kontynuowało jego pracę. Jednym z nich był Erich Fromm, który w dziele „*Anatomia ludzkiej destrukcyjności*” (1998) dokonał rozróżnienia pomiędzy agresją pozytywną (asertywną – stanowiącą siłę napędową rozwoju) a negatywną (destrukcyjną – niszczącą) – mogącą przerodzić się w sadyzm. Siła agresji pozytywnej maleje w miarę zbliżania się do osiągnięcia celu, natomiast w przypadku agresji niszczącej jest odwrotnie. Poza tym, gniew oraz wszelkie formy poczynań obronnych w przypadku agresji pozytywnej obniżają popęd seksualny, podczas gdy rozdrażnienie opierające się na destrukcyjnym sadyzmie zwiększa siłę działań seksualnych [11].

Przedstawiciele teorii „psychologii ego”, opierającej się na założeniach psychoanalizy twierdzą, że tego typu zachowania mogą być wynikiem słabego superego lub zbyt silnego ego (dominacja nad superego, dając tym samym upust brutalnym instynktom, które są racjonalnie usprawiedliwiane) [11].

Ciekawe poglądy przedstawiają również Fonagy, Moran, Target, którzy odwołując się do koncepcji Winnicotta, tłumaczą zachowania nacechowane seksualną agresją, poprzez mechanizm tworzenia się ja psychicznego, które w wyniku kontaktu z nadmierną ilością agresji w dzieciństwie, wywołującego poczucie winy, tworzy ja fałszywe (obraz siebie, który umożliwia zaakceptowanie nieakceptowanych impulsów w „innym wcieleniu”). Wtedy „fałszywe ja” podejmuje się realizacji nieakceptowanych zachowań zamiast „ja prawdziwego” [11].

Inne teorie psychodynamiczne [10] wiążą występowanie agresywnych zachowań seksualnych z „odrzuconiem własności swego ciała”, które dokonuje się w okresie dojrzewania, często pod wpływem uwiedzenia lub zgwałcenia. „Grzeszne, brudne ciało” w toku rozwoju przejmuje kontrolę i władzę nad zachowaniami [11].

W ujęciu *behawiorystycznym*, przyczyną gwałtu są wypaczone odruchy seksualne. U podłoża dewiacyjnych

ETIOLOGY OF RAPE

The determinants of rape may be analysed from diverse theoretical perspectives.

Psychodynamic theories associate the causes of rape with acts of aggression. The founder of psychoanalysis, Sigmund Freud, while studying the etiology of neuroses, also initiated scientific considerations on the nature of sexual offences. Starting with an assumption that neurosis is a negative of perversion, he explained that neurosis is born from suppression while in perversion infantile sexual interests are satisfied consciously [11]. In the opinion of the father of psychoanalysis, sexual aggression is also connected with masochism and sadism. „Whoever feels pleasure in a situation when he or she causes pain to the other person in a sexual intercourse, is also capable of experiencing pain as pleasure - the pain arising in sexual relationships. A sadist is always a masochist as well.” [11].

Since the times of Freud, numerous researchers have continued his work. One of them was Erich Fromm, who - in his study entitled *The Anatomy of Human Destructiveness* (1973, 1998) - differentiated between positive (assertive) aggression, constituting the driving force of development, and negative (destructive) aggression that might turn into sadism. The strength of the positive aggression decreases as the aim is being attained, while with the destructive aggression the situation is exactly the opposite. Moreover, anger and all forms of defensive behaviours in the case of positive aggression reduce sex drive, while irritation based on destructive sadism increases the strength of sexual acts [11].

The representatives of the theory of „ego psychology”, basing on the assumptions of psychoanalysis, claim that behaviour of this sort may result from a weak superego or too strong an ego (dominating over the superego and thus releasing brutal instincts which become rationally justified) [11].

Interesting opinions have also been presented by Fonagy, Moran and Target, who, referring to Winnicott's concepts, explain behaviours marked by sexual aggression in terms of the mechanism of formation of a false psychological I (a self-image that enables a person to accept unacceptable impulses „in another guise”) due to the childhood contact with an excessive amount of aggression that caused the sense of guilt. In that case, „the false I” undertakes to carry out unacceptable acts instead of „the true I” [11].

Other psychodynamic theories [10] connect the occurrence of aggressive sexual behavior with „a rejection of one's ownership of one's body” that takes place in adolescence as a result of seduction or rape. The „sinful dirty body” gradually takes control and authority over the person's behaviour [11].

In the behaviourist approach, the cause of rape lies in distorted sexual impulses. The deviant sexual behaviour stems from conditioning mechanisms, both classic - instrumental - and social ones. In the case of sexual

zachowań seksualnych leżą mechanizmy warunkowania, zarówno klasycznego, instrumentalnego, jak i społecznego. W przypadku warunkowania seksualnego możemy mówić o skojarzeniu aktywności seksualnej z przemocą, przekazując tym samym siłę sprawczą przemocy – będącą już wtedy bodźcem warunkowym. Warunkowanie instrumentalne odnosi się do nabywania nowych sekwencji reakcji pod wpływem wzmocnień (nagród i kar). Tym mechanizmem tłumaczy się również wpływ wzmocnionych orgazmem fantazji o treściach dewiacyjnych dla rozwinięcia się tych aspektów w wymiarze behawioralnym. Poprzez warunkowanie społeczne rozumie się występowanie procesów związanych z modelowaniem.

Istotne znaczenie w wyjaśnianiu etiologii zachowań seksualno – agresywnych mają również przedstawiciele teorii kognitywnych, którzy upatrują ich przyczyn między innymi w wadliwych interpretacjach poznawczych – wypaczeniu rozumienia (*cognitive distortions*) u sprawców. Morrison, podaje, że w naszej kulturze istnieją trzy główne mity odnoszące się do roli kobiety i mężczyzny, wokół których narosły inne stereotypowe przekonania, które mogą wzmocniać kognitywne wypaczenia. Są to:

- Mit o męskiej aktywności i kobiecej pasywności – gdy kobieta mówi „nie”, to zadaniem mężczyzny jest uświadomienie jej tego, co dobre, co leży w naturze męskiej powinności.
- Mit hegemonii, wyższości pozycji mężczyzny nad kobietą (potrzeby, zadowolenie mężczyzny jest ważniejsze niż kobiet)
- Kobieta należy do mężczyzny. Może podnosić jego wartość, prestiż, szczególnie w sytuacji, gdy jest on dobrze sytuowany i zajmuje wysoką pozycję społeczną [11].

Na te przekonania nakładają się inne społeczne stereotypy dotyczące zarówno ofiar (wyglądu, atrakcyjności i ich znaczenia w wiktyimizacji), sprawców (np. związane z pozycją społeczną), jak i samego czynu. Są to między innymi: „Po co tak się ubierała? To jej wina, bo prowokowała”, „Wszyscy wiedzą, że lubi seks. Na pewno sama tego chciała”, „Skoro poszła do niego do mieszkania, to wiadomo, że chciała tego samego”, „każda kobieta jest masochistką a więc pragnie być zgwałcona”, „on nie mógł tego zrobić, to taki miły człowiek” lub przeciwnie „sprawcy to osoby chore psychicznie”, „sprawcy przemocy, to osoby z nizin społecznych”, „nie można zgwałcić prostytutki”, „gwałt w małżeństwie nie istnieje”.

Znaczącą większość zgwałceń dokonują mężczyźni, a ofiarami są kobiety. W literaturze przedmiotu dyskutowane są przyczyny tego faktu. Główny nurt interpretacyjny to teorie poszukujące uwarunkowań kulturowych zjawiska. Bancroft analizując dostępne badania sformułował wniosek iż w pierwotnych kulturach, gdzie występują silne antagonizmy między płciami (kultury gwałtu) zdarza się on częściej, aniżeli w kulturach, gdzie występuje równość płci. W społec-

conditioning we may speak of correlating sexual activity with violence, thus transferring the driving force to violence that has already become a conditional stimulus at that stage. Instrumental conditioning refers to the acquisition of new reaction sequences as an effect of reinforcements (rewards and punishments). This mechanism is used also to explain the effect of deviant fantasies reinforced in the course of an orgasm on the development of those aspects in the behavioural dimension. Social conditioning is understood as processes associated with modelling.

The explanation of etiology of aggressive sexual behaviour has received significant contribution from the representatives of cognitive theories, who trace its causes, for example, in incorrect cognitive interpretations, i.e. in cognitive distortions developed by the perpetrators. Morrison quotes three main myths of our culture referring to the male and female roles, on which other stereotypical beliefs have accumulated with the effect of intensifying the cognitive distortions. The myths are as follows:

- The myth of male activity and female passivity - when a woman says „no”, it is the task of the man to make her recognize what is good, which lies in the nature of male responsibility.
- The myth of hegemony, of a higher position of man over woman (the needs and satisfaction of men are more important than those of women).
- The woman belongs to the man. She can contribute to his value and prestige, especially when he is well-off and with a high social position [11].

On those convictions other social stereotypes are superimposed, concerning the victims (appearance, attractiveness, and their role in victimization) as well as the perpetrators (e.g. associated with their social status) and the offence itself. These are, for example: „What did she dress up like that for? It's her fault, she provoked him”, „Everybody knows she likes sex. Surely, she wanted it”, „If she went to his flat, it's clear she wanted it”, „Every woman is a masochist and wants to be raped”, „He couldn't have done it, he's such a nice person”, or on the opposite: „Rapists are mentally ill”, „Perpetrators of violence come from the lower classes”, „You can't rape a prostitute”, „Marital rape does not exist”.

A significant majority of rape cases are perpetrated by men, with women being their victims. Literature of the subject discusses the causes of this fact. The mainstream of interpretation consists of theories searching for cultural determinants of the phenomenon. Having analysed available studies, Bancroft came to the conclusion that rape was more frequent in primitive cultures with strong antagonisms between sexes (rape cultures) than in those cultures where sexes were equal.

czeństwach industrialnych, ta zależność nie jest już taka oczywista. W cywilizacjach, gdzie wysoki jest wskaźnik akceptacji przemocy (np. USA) występuje silna zależność pomiędzy akceptacją kar cielesnych, oglądaniem przemocy w telewizji itp. a wskaźnikiem gwałtów. Literatura feministyczna upatruje funkcję gwałtu w kategoriach utrwalania dominacji męskiej. Ma on swoje korzenie w procesie socjalizacji do tradycyjnych ról (np. *dziewczynki mają być bierne i uległe, chłopcy zaś dominujący i agresywni*) oraz głęboko zakorzenionych stereotypach (np. *jeżeli kobieta stawia opór, nie zgadza się na seks to tak naprawdę tylko gra, opór jest pewną formą zachęty czy jeżeli kobieta idzie do domu, mieszkania mężczyzny, sugeruje, że chce z nim uprawiać seks*) [12].

W przypadku gwałtów na mężczyznach, to Lew-Starowicz podaje, że większość napastników gwałtów na mężczyznach jest orientacji heteroseksualnej, podczas, gdy ich ofiary są mężczyznami homo i biseksualnymi. Napastnicy, częściej niż w gwałtach na kobietach są osobami obcymi dla ofiary. Większość tego rodzaju czynów odbywa się w domu ofiary lub napastnika; często poprzedza je spożycie alkoholu lub narkotyków przez obie strony [1].

RODZAJE GWAŁTÓW

Gwałty można podzielić według typologii Godlewskiego (1987) na:

1. Gwałty motywowane głównie pozaseksualnie:
 - władcze, gdzie sprawca oczekuje na okazanie uznania, szacunku przez ofiarę. Celem gwałtu jest uspokojenie własnej niepewności, niezaradności;
 - gniewne, motywacją jest odwet za krzywdy doznane od innej kobiety; represyjne, motywacją jest potrzeba ukarania ofiary;
2. Gwałty motywowane seksualnie, niespecyficzne bądź kombinowane, gdzie motywacją jest uzyskanie satysfakcji seksualnej;
3. Gwałty motywowane seksualnie:
 - sytuacyjne, motywacją jest zaspokojenie popędu seksualnego przy błędnej interpretacji zachowania ofiary;
 - instrumentalne, wiążące się z innymi dewiacjami;
 - sadystyczne, motywacją jest zaspokojenie potrzeby seksualnej, poczucie władania i dysponowania ciałem ofiary;
4. Gwałty dewiacyjne, aktywność seksualna sprawcy wynika z zaburzonej seksualności [13].

SOCJOMETRYCZNY OPIS ZJAWISKA

Wśród sprawców gwałtów dominują osoby z wykształceniem podstawowym (ok. 70%), w wieku 22-40 lat (ok. 70%), bezrobotni lub pracujący incydentalnie (63%), stanu wolnego (50%), uprzednio karani (58%), w tym za przestępstwa seksualne (30%), z problemem alkoholowym i innymi uzależnieniami (60%) oraz z zaburzeniami osobowości (głównie antysocjalna) – 77% [1].

In industrial societies the correlation is no longer so evident. In those civilizations where the factor of violence acceptance is high (e.g. the U.S.A.) there is a strong correlation between the approval for corporal punishment, watching violence on television etc. and the incidence of rape. Feminist literature perceives the role of rape in the categories of preserving male domination. It stems from the process of socializing within the traditional gender roles (e.g. girls should be passive and submissive, boys - dominating and aggressive) and from deeply rooted stereotypes (e.g. if a woman resists, does not consent to having sex, it is really only a play as her resistance is a sort of inducement, or if a woman comes to a man's house or flat, she suggests that she would like to have sex with him) [12].

In the case of males being raped, as Lew-Starowicz states, most rapists are heterosexual while their victims are homo- and bisexual men. The rapists are more often strangers to the victim than in rapes on females. Most acts of that type take place at the victim's or rapist's home and are often preceded by alcohol or drug intake by both sides [1].

TYPES OF RAPE

Rape may be divided according to Godlewski's typology (1987) into:

1. Rape of mostly non-sexual motivation:
 - domineering, where the rapist expects signs of appreciation and respect from the victim. The purpose of the rape is to alleviate the perpetrator's own uncertainty and helplessness,
 - angry, motivated by retaliation for harm suffered from another woman, repressive. The motivation is the need to punish the victim.
2. Sexually motivated rape, nonspecific or combined, where the motivation is to obtain sexual satisfaction,
3. Sexually motivated rape:
 - situational, motivated by satisfaction of sexual drive, with a misinterpretation of the victim's behaviour,
 - instrumental, associated with other deviations,
 - sadistic. motivated by satisfaction of a sexual need, sense of possession and having the victim's body at one's disposal,
4. Deviant rape where sexual activity of the perpetrator is a result of disturbed sexuality [13].

SOCIOMETRIC DESCRIPTION OF THE PHENOMENON

The predominant characteristics of rape perpetrators are as follows: elementary education (ca. 70%), aged 22-40 (ca. 70%), unemployed or occasionally employed (63%), single (50%), previously convicted (58%), of those - for sexual offences (30%), with an alcohol problem and other addictions (60%) and with personality disorders (mostly antisocial) - 77% [1].

Znaczący odsetek gwałtów ma miejsce w stałych związkach. W badaniach Butin i wsp. za Bancroft, przeprowadzonych w USA (Chicago) odpowiednio 29% kobiet i 22% mężczyzn informowało o znacznej lub umiarkowanej agresji w bliskim związku. Bancroft formułuje przypuszczenie, że w określonej grupie mężczyzn łatwiej przychodzi wyrażenie złości poprzez wymuszenie współżycia, aniżeli w sposób nieseksualny. Problematyka przemocy seksualnej w bliskich związkach jest niezwykle złożona, obarczona wieloma stereotypami (min. poczucie własności partnera, ukrywanie problemów związku przed otoczeniem, a także opór otoczenia przed zgłaszaniem do organów ścigania zauważonych sytuacji przemocowych) [12].

A significant rate of rape takes place in steady relationships. In a study conducted in the U.S.A. (Chicago) by Butin et al., quoted after Bancroft, respectively 29% of women and 22% of men reported significant or moderate aggression in a close relationship. Bancroft formulates the supposition that in a certain group of men anger is expressed more easily by enforcing a sexual intercourse than in a non-sexual way. The problem of sexual violence in close relationships is a very complex one, burdened with many stereotypes (such as the sense of possessing the partner, hiding the couple's problems from other people, and people's reluctance to report the observed cases of violence to law enforcement authorities) [12].

Piśmiennictwo / References:

1. **Bancroft J.** Seksualność człowieka. Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2011.
 2. **Beisert M.** Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2004.
 3. **Drozdol A, Kamiński R, Kowalczyk R i wsp.** Wybrane zagadnienia seksuologii sądowej. W: Skrzypulec V. (red.) Wstęp do seksuologii. Wydawnictwo Kwieciński, Katowice 2005.
 4. **Filar M.** Przepisy seksualne w nowym Kodeksie karnym. W: M. Filar, Nowa Kodyfikacja Karna. Krótkie Komentarze, Warszawa, 1997.
 5. **Godlewski J.** Typologia zgwałcen'. *Psychiatria Polska*. 1987;21(4):296-301.
 6. **Gardocki L.** Prawo karne. Warszawa: CH Beck 2011.
 7. **Lew-Starowicz Z.** Encyklopedia erotyki. Muza, Warszawa 2001.
 8. **Lew-Starowicz Z.** Seksuologia sądowa. Warszawa: PZWL, 2002.
 9. **Marek A.** Prawo karne. Warszawa: CH Beck 2011.
 10. **Pospiszył K.** Przepisy seksualne. Warszawa: PWN, 2005.
 11. **Warylewski J.** Przepisy seksualne. Gdańsk: Wyd. UG 2001a.
 12. **Warylewski J.** Przepisy przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Rozdział XXV Kodeksu karnego. Komentarz. Warszawa: CH Beck 2001b.
 13. **Marzec-Holka K.** Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011.
- ródła prawa:**
1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku, Kodeks Karny. [Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późniejszymi zmianami]
 2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku, Kodeks postępowania karnego [Dz. U. Nr 89 poz. 555 z późniejszymi zmianami]